

A. SABALIAUSKAS

DĖL LIE. *kalė* KILMĖS

Nepaisant įvairių mėginimų, lietuvių kalbos žodžio *kalė* „šuns patelė“ kilmė ligi šiol tebėra neišaiškinta. Lie. *kalė* mėginta sieti su gr. *κύλαξ* „jauniklis šuo; jauniklis gyvulys“, gr. *κύλλα*, vid. air. *cuilēn* „jauniklis šuo“, kimr. *colwyn*, korn. *coloin*, bret. *kolen*, sen. isl. *hvelpr*, alb. *kēlüsh* „jauniklis gyvulys, dažniausiai šuo“, lie. *kalbà* ir kt.¹ Tačiau lie. *kalė* iš šių pavyzdžių išsiskiria savo specifine reikšme. Į akis krinta ypač tas faktas, kad žodis *kalė* vartojamas tik lietuvių kalboje. Tiesa, K. Būga šio žodžio pėdsakų mėgino įžiūrėti kai kuriuose prūsų vietovardžiuose bei asmenvardžiuose². Bet šiuos prūsų kalbos žodžius tikslingiau būtų sieti su pr. *kalis* „šamas“³, o ne su lie. *kalė*.

Turint galvoje tokį lie. *kalė* izoliuotumą, į šį žodį būtų galima žiūrėti kaip į savotišką lietuvių kalbos naujadarą. Mums atrodo, kad įmanoma šio žodžio kilmę aiškinti, remiantis pirmiausia lietuvių kalbos medžiaga. Jau F. Špechtas prabėgomis pastebėjo, jog, gal būt, įmanoma lie. *kalė* sieti su lie. *kalývas*, *kalýbas* „baltas (apie šuns kaklą)“⁴, bet kiti tyrinėtojai, netgi E. Frenkelis, į šią F. Špechto mintį neatkreipė dėmesio. Indoeuropiečių kalbose esama nemaža gyvulių, jų tarpe ir šunų (plg. r. *пес* „šuo“: *пестрый* „margas“), pavadinimų, kilusių iš spalvos pavadinimo. Būdvardis *kalývas*, *kalýbas* randamas kai kuriose žemaičių tarmėse, o taip pat J. Brodovskio, G. H. F. Neselmano, J. Juškos žodynuose⁵. *Kalývas*, *kalýbas* yra antriniai dariniai su priesagomis *-ybas*, *-yvas*. Vadinasi, kaip šalia *senývas*, *senýbas* ar *ankstývas*, *ankstýbas* yra pirminiai būdvardžiai *sēnas*, *ankstūs*, taip šalia *kalývas*, *kalýbas* turėjo būti forma **kalas*. Iš tokios formos galėjo atsirasti **kalis*, *kalė* (*kālė*), plg. *márgas* → *mařgis*, *mařgė*.

Pirminė būdvardžio **kalas* reikšmė galėjo būti „baltas, baltomis dėmėmis, margas“. Siūlomą etimologiją ypač remia toji aplinkybė, kad būdvardis *kalývas*, *ka-*

¹ E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. 208; J. Pokorný, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, Bern, 1959, 550; M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, II, Heidelberg 1955, 642.

² K. Būga, Rinktiniai raštai, I, 524–525.

³ G. Gerullis, Die altpreussischen Ortsnamen, Berlin–Leipzig, 1922, 54.

⁴ F. Specht, Der Ursprung der indogermanischen Deklination, Göttingen, 1947, 122.

⁵ LKŽ V 135–136, 141.

lýbas vartojamas tik kalbant apie šunį. Tam tikrą analogiją, kai iš kokios nors upatybės kilęs gyvulio pavadinimas tampa rūšiniu gyvulio patelės vardu, galima įžiūrėti lie. *kēvē* „prastas liesas gyvulys; kuinas“ istorijoje, kuris, patekęs į latvių kalbą, įgavo „kumelės“ reikšmę.

ОТНОСИТЕЛЬНО ПРОИСХОЖДЕНИЯ ЛИТ. *kalė* „СУКА“

Резюме

На основе семантических параллелей — русск. *пес: пёстрый* и других названий животных подобного происхождения — делается попытка лит. *kalė* „сука“ связать с лит. *kalývas, kalýbas* „белый (имеется в виду шея собаки)“. На возможность такого сопоставления мимоходом указал уже Ф. Шпехт.